

Верховний
Суд

Спадкування: актуальна практика Верховного Суду

Андрій Зайцев

суддя Верховного Суду, кандидат юридичних наук

Справи у спорах, що виникають із відносин спадкування у практиці Верховного Суду

Рік	Перебувало на розгляді ВС	Надійшло на розгляд	Розглянуто	Передано на розгляд ВП ВС
2020	2 040	921	1 313	4
2021	1 695	1 004	1 214	0
2022	1 116 / 21 354	639 / 13 638	771	2
2023	1 115 / 25 436	838 / 19 896	774	0
2024 (I півріччя)	820 / 16 396	468 / 10 011	417	4

Основні категорії спорів, що виникають при спадкуванні

1. Щодо оскарження до суду нотаріальної дії або відмови у її вчиненні
2. Щодо права на спадкування
3. Щодо поділу спадкового майна між спадкоємцями та іншими особами
4. Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини
5. Щодо оскарження заповітів

а також інші спори, що виникають у зв'язку з відкриттям спадщини

Щодо оскарження до суду нотаріальної дії або відмови у її вчиненні

Нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти (стаття 50 Закону України «Про нотаріат»).

- Тлумачення статті 50 Закону України «Про нотаріат» свідчить, що слід розмежовувати оскарження: 1) нотаріальної дії, 2) відмови у вчиненні нотаріальної дії; 3) нотаріального акта». Нотаріус зобов'язаний мотивувати свої дії, направлені на відмову у вчиненні нотаріальної дії. При цьому, нотаріусу заборонено лише безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії.
- Суд не може зобов'язувати нотаріуса чи нотаріальну контору вчиняти дії щодо вирішення питань, які безпосередньо належать до його компетенції.
- Суд не може підмінити орган, до повноважень якого належить прийняття рішення, яке є предметом оскарження, приймати замість нього своє рішення та давати вказівки, які б свідчили про вирішення питань, які належать до компетенції такого суб'єкта.
- *Постанова ОП КЦС від 01.03.2021 у справі № 473/1878/19 : <https://reestr.court.gov.ua/Review/95904937> , Постанова КЦС ВС від 19.03.2018 у справі № 754/16825/15-ц : <https://reestr.court.gov.ua/Review/72909122> , Постанова КЦС ВС від 10.04.2019 у справі № 161/9939/17 : <https://reestr.court.gov.ua/Review/81394430>*
- Право на звернення до суду з позовом про незаконність нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні мають заінтересовані особи (фізичні та юридичні), щодо яких були вчинені нотаріальні дії, або які одержали відмову в їх вчиненні, тобто безпосередньо брали участь у нотаріальному процесі.
- Особи, які не брали участі у вчиненні нотаріальних дій, але вважають, що їх права і охоронювані законом інтересам порушені нотаріальною дією, вправі звернутися до суду із відповідним самостійним позовом про недійсність посвідченого акта, але не до нотаріуса, а до інших суб'єктів спірних матеріальних правовідносин, щодо яких виник спір.

Постанова КЦС ВС від 25.04.2018 у справі № 308/2282/16-ц : <https://reestr.court.gov.ua/Review/85966371>

Щодо свободи заповіту

Свобода заповіту охоплює особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженим, піддається правовій охороні і після смерті заповідача. Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання. Кваліфікація заповіту як нікчемного з мотивів розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у частині першій статті 1257 ЦК України, порушить принцип свободи заповіту. За відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача при складанні і посвідченні заповіту кваліфікація останнього як нікчемного з підстав, що прямо не передбачені ані цією статтею, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту у зв'язку з його смертю.

ВП ВС відступила від висновку викладеного у постанові Верховного Суду України від 20.02.2013 у справі 6-2цс13 про те, що вчинення нотаріусом нотаріальної дії щодо спірного заповіту (його посвідчення) поза межами свого нотаріального округу призводить до нікчемності спірного заповіту.

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235794>

Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання; на рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Міністерства юстиції України регулювати вимоги щодо форми і порядку посвідчення заповіту; законодавець у ЦК України не передбачив такої підстави для кваліфікації заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, нікчемним, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті місця народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача.

Постанова ОП КЦС ВС від 29.01.2024 у справі № 369/7921/21: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116919791>

Щодо поважності причин пропуску строку на прийняття спадщини за заповітом спадкоємцем за законом

За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини (частина третя статті [1272 ЦК України](#)).

Якщо спадкоємець пропустив шестимісячний строк для подання заяви про прийняття спадщини з поважних причин, він має право на звернення до суду із позовом про визначення додаткового строку на подання такої заяви.

- Факт усвідомлення спадкоємцем першої черги або кожної наступної черги спадкоємців за законом (у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, закликаних до спадкування), який не знав про існування заповіту, наявності в нього права на спадкування та невчинення ним неодмінних активних дій щодо встановлення спадкової маси і прийняття спадщини не свідчить про виникнення в нього об'єктивних обставин, які унеможливили або істотно ускладнили йому своєчасне звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини у передбачений ЦК України строк у зв'язку з його необізнаністю про існування заповіту, складеного на його ім'я. Сам факт відмови нотаріуса, за цих обставин, у видачі спадкоємцю свідоцтва про право на спадщину не порушує принцип свободи заповіту.

- Необізнаність про наявність заповіту може вважатися поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини винятково для осіб, які не є спадкоємцями за законом першої черги або кожної наступної черги спадкоємців за законом, у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, які набували право на спадкування за законом (закликані до спадкування).

- Постанова ВП ВС від 26.06.2024 у справі № 686/5757/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120396086>

- ВП ВС відступила від загального правового висновку Верховного Суду України, викладеного в постанові від 06 вересня 2017 року у справі № 6-496цс17, про те, що «необізнаність спадкоємця про наявність заповіту є поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини».

Щодо права на обов'язкову частку

Малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка) (частина перша статті 1241 ЦК України).

Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого [статтею 1270](#) цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї (частина третя статті 1268 ЦК України).

- Тлумачення частини третьої статті 1268 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив можливість прийняття спадщини постійним проживанням разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини для будь-яких спадкоємців, в тому числі й обов'язкових спадкоємців. Тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі частини третьої статті 1268 ЦК;
- Законодавець розмежовує поняття «виникнення права на спадщину» та «виникнення права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини», і пов'язує із виникненням цих майнових прав різні правові наслідки. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям, як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державну реєстрацію права;
- [Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. Цивільний кодекс України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення.](#)
- ОП КЦС відступила від висновків щодо застосування частини третьої статті 1268 ЦК та статті 1241 ЦК України у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду від 04 вересня 2019 року у справі № 450/328/15-ц, від 09 грудня 2020 року у справі № 761/24381/14, від 08 вересня 2021 року у справі № 2-93/2009, від 27 січня 2021 року в справі № 199/9931/15ц [про те що право на обов'язкову частку у спадщині не входить до складу спадщини \(спадкова маса\) і не може бути передано спадкоємцеві в порядку спадкування.](#)
- *Постанова ОП КЦС від 22.04.2024 у справі № 346/2744/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868220>*

Щодо права на частку у майні подружжя при спадкуванні

У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видано на половину спільного майна. На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності. Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (Стаття 71 Закону України «Про нотаріат»)

- Законодавець не пов'язує видачу свідоцтва про право власності на частку в їх спільному майні із спливом строку на прийняття спадщини.

Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя здійснюється нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину та не може ставитись в залежність від отримання свідоцтва про право на спадщину.

Постанова КЦС ВС від 17.03.2021 у справі № 761/36415/18 : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95642841>

- Після смерті одного із подружжя, відкривається спадщина тільки на майно, яке належало спадкодавцю особисто, відповідно частка іншого із подружжя у об'єкті, який є спільним сумісним майном, не входить до складу спадщини.
- Той з подружжя, хто є живим, реалізуючи свої права як спадкоємець, має право подати заяву про прийняття спадщини (чи відмови у її прийнятті), а також заяву про видачу свідоцтва про право на частку в спільному майні подружжя.
- Звернення до нотаріуса із відповідною заявою про видачу свідоцтва є правом, а не обов'язком другого з подружжя.
- Заява одного із подружжя, хто є живим, про те, що він не претендує на одержання свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя оскільки майно є особистою приватною власністю спадкодавця, підтверджує правовий статус майна померлого, як його особистого майна.

Постанова КЦС ВС від 11.09.2024 у справі № 604/946/20 : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121600407>

Щодо відмови від права на частку у майні подружжя при спадкуванні

Особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності (частина перша статті 347 ЦК України).

Особа може відмовитися від свого майнового права. Відмова від права власності на транспортні засоби, тварин, нерухомі речі здійснюється у порядку, встановленому актами цивільного законодавства (частина третя статті 12 ЦК України).

- Проявом доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) є те, що якщо особа, яка має суб'єктивне право (наприклад, право власності, право на частку в спільній власності), добровільно висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що відмовляється від належного їй майнового права, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити суб'єктивне право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права;
- У випадку, якщо особа добровільно відмовилася від видачі свідоцтва про права на частку в праві спільної сумісної власності, а у подальшому змінила своє рішення та звертається із заявою про видачу такого свідоцтва та про оспорення свідоцтва про право на спадщину, в яке включено таке майно, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити суб'єктивне право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

• *Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 532/1550/23* : <https://reestr.court.gov.ua/Review/1228832>

• *Об'єднана палата відступила від висновків, викладених у постанові КЦС ВС від 08.04.2020 у справі № 130/2319/17-ц про те, що «відмова від видачі свідоцтва про право власності на частку в спільній сумісній власності не припиняє право на частку у спільній сумісній власності».*

Про розмежування внесення змін до свідоцтва про право на спадщину від визнання його недійсним

За згодою всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, нотаріус або в сільських населених пунктах - уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини може внести зміни до свідоцтва про право на спадщину (частина перша статті 1300 ЦК України).

Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом (стаття 1301 ЦК України).

У передбаченій положеннями статей 1300 та 1301 ЦК України правові конструкції «внесення змін до свідоцтва про право на спадщину» та «визнання свідоцтва про право на спадщину» є різними.

- Недійсність свідоцтва обумовлена певними «вадами», які існували в момент його видачі (зокрема, особа, якій видане свідоцтво, не мала права на спадкування, нікчемність заповіту). Тобто підстава недійсності свідоцтва як документа має існувати в момент його видачі.
 - Підстави внесення змін до свідоцтва не пов'язані з протиправною поведінкою (це можуть бути, зокрема, обставини які існували, але не були відомі усім учасникам спадкових відносин або ж виникли тільки після видачі свідоцтва про право на спадщину). Внесення змін до свідоцтва про право на спадщину можливе як згідно з рішенням суду, так і за згодою усіх спадкоємців, які прийняли спадщину, натомість визнання свідоцтва недійсним допускається тільки на підставі рішення суду.
 - Виявлення спадкоємця, який вважається таким, що прийняв спадщину, але не отримав свідоцтва про право на спадщину і виявив намір його отримати; виявлення спадкового майна, на яке не було раніше видане свідоцтво про право на спадщину, внаслідок чого частки спадкоємців у спадщині змінилися, є підставою для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину, а не визнання його недійсним;
 - Внесення змін до свідоцтва про право на спадщину є належним способом захисту права у випадку, коли на момент розгляду справи судом відповідне спадкове майно належить спадкоємцям, яким видане оспорюване свідоцтво, а їх задоволення створює умови для отримання спадкоємцями у нотаріуса нових свідоцтв про право на спадщину. Така вимоги не може бути задоволена у випадку, коли спадкоємець або один з них помер. В такому разі у спорах між спадкоємцями (їх правонаступниками) належним є такий спосіб захисту як визнання права на частку в спадщині.
 - При вирішенні спору про внесення змін до свідоцтва про право на спадщину суд визначає частки кожного із спадкоємців. На підставі рішення суду нотаріус видає спадкоємцям нові свідоцтва про право на спадщину.
 - Смерть одного із спадкоємців, якому видано свідоцтво про право на спадщину, не перешкоджає захисту прав іншого спадкоємця шляхом внесення змін до свідоцтва про право на спадщину.
- *Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 504/3606/14-ц: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123081805>*

Спадкування права на отримання соціальних виплат

Суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності - входять до складу спадщини (стаття 1227 ЦК України).

- Тлумачення стаття 1227 ЦК України свідчить, що: цією нормою встановлено сингулярне правонаступництво членів сім'ї спадкодавця на отримання належних йому та неотриманих ним за життя грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат. Указані суми включаються до складу спадщини лише у разі відсутності у спадкодавця членів сім'ї чи їх відмови від права на отримання вказаних сум;
- Право на одержання грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат виникає у членів сім'ї спадкодавця внаслідок вказівки закону (стаття 1227 ЦК України) та додаткового юридичного факту - смерті спадкодавця;
- У членів сім'ї спадкодавця або ж у спадкоємців не виникає права вимагати перерахунку відповідних сум, оскільки таке право мав винятково спадкодавець, що був одержувачем таких виплат. → Тому при застосуванні норми статті 1217 ЦК України слід відмежовувати ситуації, за яких члени сім'ї чи спадкоємці вимагають перерахунку чи призначення певних виплат, та випадки, за яких спадкодавцю неправомірно припиняють ті чи інші виплати.
- Припинення страхових виплат за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та не оскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначених страхових виплат і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на отримання страхових виплат. Право на такі виплати у спадкодавця зберігається і в розумінні норми статті 1227 ЦК України ці виплати вважаються такими, що належали до виплати спадкодавцю.
- *Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 у справі № 243/13575/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103844358>.*

Щодо розірвання спадкового договору

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача (ст. 1308 ЦК).

- Спадковий договір є нерозривно пов'язаним із його сторонами. ЦК України надає останнім право заявляти у суді вимоги про дострокове розірвання договору, тобто ініціювати розірвання спадкового договору в суді можуть лише відчужувач або набувач.
- Відчужувач має право заявляти позов про розірвання спадкового договору, якщо набувач не виконує або виконує неналежним чином покладені на нього обов'язки щодо здійснення дій майнового або немайнового характеру.
- За змістом цього правила інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору. Тобто можливість застосування аналогії закону при вирішенні цього питання виключається.
- У випадку, якщо витрати пов'язані із неналежним виконанням обов'язків набувачем понесли інші особи, зокрема, спадкоємці (наприклад, поховання відчужувача та інше), то у спадкоємців виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у порядку, визначеному главою 83 ЦК України («набуття, збереження майна без достатньої правової підстави»).
- ОП КЦС відступила від висновків, викладених у постановках КЦС ВС від від 05 грудня 2018 року у справі № 640/5594/17-ц, від 04 грудня 2019 року у справі № 278/627/15-ц, від 24 червня 2022 року у справі № 173/3057/19 .
- *Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2023 у справі № 591/1419/20: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110453005>*
- Оскільки виконання зобов'язань у спадковому договорі нерозривно пов'язані із його сторонами, то в цьому випадку спірні правовідносини не допускають правонаступництво.
- *Постанова КЦС ВС від 24 липня 2024 року у справі № 334/5938/19: <https://reestr.court.gov.ua/Review/120689258>*

Щодо оспорення спадкоємцями батьківства

Якщо через поважні причини особа не знала про те, що записана батьком дитини, і померла, оспорити батьківство можуть її спадкоємці: дружина, батьки та діти (частина третя статті 137 СК України).

- Позов про оспорування батьківства, після смерті особи, яка записана батьком дитини, по своїй суті є негативним, в якому позивач стверджує, що певний чоловік не є батьком дитини. В такому разі за допомогою цього позову відбувається захист приватного інтересу позивача (зокрема, в сфері спадкування).
- В СК України є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин для випадку, коли чоловік, який записаний батьком після своєї смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі. Подібною нормою є частина третя статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.
- Спадкоємці (дружина, батьки та діти) чоловіка, який записаний після своєї смерті батьком дитини, можуть оспорювати його батьківство, якщо він не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі, згідно з частиною третьою статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.
- Постанова ОП КЦС ВС від 31.07.2023 у справі № 461/3122/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112731316>

Щодо усунення від спадкування на підставі частини першої статті 1224 ЦК України

Не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя (частина перша статті 1224 ЦК України).

- Підставою для усунення особи від спадкування на підставі частини першої статті 1224 ЦК України є факт умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-якого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, які можуть бути підтверджені вироком суду в кримінальному провадженні та ухвалою про закриття кримінального провадження.
- При вирішенні спору між спадкоємцями щодо права на спадкування суд у межах заявлених позовних вимог може встановити у мотивувальній частині судового рішення факт відсутності права на спадкування на підставі частини першої статті 1224 ЦК України, зокрема у випадку, коли особа, яка умисно позбавила життя спадкодавця, померла, оскільки така особа не має права на спадкування в силу закону.
- При вирішенні спору між спадкоємцями ухвалення окремого судового рішення про усунення від спадкування не вимагається відносно особи, яка померла на момент розгляду справи, враховуючи, зокрема, те, що особа, яка умисно позбавила життя спадкодавця, у разі доведення такого факту, не має права на спадкування в силу закону. ОП КЦС ВС уточнила висновок викладений у постанові КЦС ВС від 13 липня 2022 року у справі № 755/17978/20 у якій зазначено, що, оскільки цивільну правоздатність має лише фізична особа, яка є живою, усунути від права на спадкування особу, яка на момент подання відповідного позову вже померла, неможливо, адже її цивільна правоздатність уже припинилась.
- *Постанова ОП КЦС ВС від 09.09.2024 у справі № 688/2840/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121570437>*

Щодо визнання спадщини відумерлою, витребування майна від добросовісного набувача

У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходженням основної частини рухомого майна зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою (частина перша статті 1277 ЦК України).

• При відчуженні спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, на користь добросовісного набувача територіальна громада має право лише на отримання грошової компенсації його вартості. У спірних правовідносинах підлягає застосуванню аналогія закону, що регулює подібні правовідносини, зокрема положення статті 1280 ЦК України. Закон передбачає саме такий спосіб захисту порушеного інтересу територіальної громади та спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців (стаття 16 ЦК України) та в разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо така особа є добросовісним набувачем.

• Захист прав чи інтересів територіальної громади у цьому випадку має бути реальним, спрямованим на дійсне відновлення порушеного права та/або інтересу, а тому з метою захисту порушеного права чи інтересу територіальної громади при відчуженні спадкового майна розмір грошової компенсації вартості цього майна визначається виходячи з його ринкової вартості на час розгляду спору в суді або на час добровільного врегулювання спору між сторонами цих правовідносин.

• Постанова ВП ВС від 14.12.2022 у справі № 461/12525/15-ц: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046336>

Щодо застосування положень статей 1281 та 1282 ЦК України на стадії примусового виконання рішення суду

Оскільки зі смертю боржника його грошові зобов'язання включаються до складу спадщини, строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців боржника, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 [ЦК України](#). Сплив цих строків має наслідком позбавлення кредитора права вимоги (припинення його цивільного права) за основним і додатковим зобов'язаннями, а також припинення таких зобов'язань.

- Кредитор може пред'явити вимогу до спадкоємців боржника (зокрема і заяву про процесуальне правонаступництво чи про заміну сторони виконавчого провадження) лише у межах строків, встановлених статтею 1281 ЦК України.
- За змістом статей 1281, 1282 ЦК України задоволення вимог кредитора спадкоємцями має відбуватися у межах вартості отриманого ними у спадщину майна, тому **обов'язок спадкоємців боржника перед кредиторами спадкодавця виникає лише у межах вартості майна одержаного у спадщину**. У разі неотримання від спадкодавця у спадщину жодного майна, особа не набуває статусу спадкоємця, і як наслідок у неї відсутній обов'язок задовольнити вимоги кредитора померлої особи.
- Постанова ВП ВС від 03.11.2020 у справі № 916/617/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217981>
- Невизначення вартості успадкованого майна не впливає на вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження. Водночас **задовольняючи заяву про заміну учасника справи, боржника у виконавчому провадженні, який помер, його спадкоємцем, суд відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України має визначити розмір боргу, який відповідає частці спадкоємця у спадщині, та вказати, що така заміна здійснюється в межах вартості майна, одержаного у спадщину**.
- Постанова ВП ВС від 03.11.2020 у справі № 916/617/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217981>, від висновків у якій не відступила ВП ВС у постанові ВП ВС від 11.11.2023 у справі № 523/2357/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114757808>).

Спадкування з іноземним елементом

- Спадкування права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України регулюється правом України.
- У випадку, коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України, і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні. Якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатись таким, що прийняв спадщину. Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка знаходиться в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташованого на території України, оскільки як міжнародним, так і національним законодавством задекларована незалежність та самостійність відповідних спадкових процесів. Обставини прийняття спадщини за кордоном можуть лише підтверджувати обізнаність спадкоємця про смерть спадкодавця.
- ОП КЦС відступила від висновку, викладеного у Постанові КЦС ВС від 10.02.2021 у справі № 320/5056/17-ц, згідно з якою чинне законодавство не змушує спадкоємця одночасно звертатись із заявою про прийняття спадщини до нотаріальної контори на території України та до нотаріальної контори на території російської федерації.
- *Постанова ОП КЦС ВС від 13.03.2023 у справі № 398/1796/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871518>.*

Прийняття документів іноземних держав

01 грудня 2022 року прийнято Закон України № 2783-IX «Про вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року».

З 19 травня 2024 року Мінська конвенція вважається припиненою для України у відносинах з усіма її сторонами. Правове співробітництво у цивільних і кримінальних справах з Азербайджаном, Вірменією, Казахстаном, Киргизстаном, Молдовою, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном та Грузією здійснюватиметься на підставі двосторонніх міжнародних договорів України з відповідними державами, а також багатосторонніх міжнародно-правових інструментів, що діють в рамках Ради Європи, ООН, Гаазької конференції з міжнародного приватного права, чинних у відносинах з відповідними державами.

- Разом з тим, відповідно до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 04 лютого 2023 року № 107 «Деякі питання прийняття на території України під час воєнного стану документів, виданих уповноваженими органами іноземних держав» під час воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення або скасування документи, виготовлені або засвідчені на території іноземних держав установою або спеціально на те уповноваженою особою в межах їх компетенції за установленною формою і скріплені гербовою печаткою, приймаються на території України без спеціального посвідчення (консульської легалізації, проставлення апостиля тощо) у разі, коли станом на 24 лютого 2022 року такі документи приймалися на території України без спеціального посвідчення.
- Верховний Суд у постанові від 15.08.2024 у справі № 643/8133/23, погодився з рішенням судів про відмову у задоволенні заяви про встановлення факту смерті на території іноземної держави, виснувавши, що станом на день розгляду справи судами першої і апеляційної інстанцій свідоцтво про смерть, видане на території російської федерації, не потребує будь-якої легалізації. Установивши, що свідоцтво про смерть видане на підставі законодавства іноземної держави, на території якої померла мати заявника, підстав для встановлення факту смерті немає.

Щодо зупинення строку для прийняття спадщини на час воєнного стану

Установити, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини (пункт 3 постанови КМУ від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»).

- Правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються ЦК України
- Строк на прийняття спадщини по своїй сутності є присічним (статті 1270, 1272 ЦК України), оскільки його сплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто сплив строку «присікає» право на прийняття спадщини.
- Законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК, не передбачає допустимості існування такої конструкції як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини;
- Пункт 3 постанови КМУ від 28.02.2022 № 164 суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню.
- Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 у справі № 676/47/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283>.
- Пункт 3 постанови КМУ від 28.02.2022 № 164 виключено на підставі постанови КМУ від 09.05.2023 № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану».

Щодо встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території

Суд розглядає справи про встановлення факту смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті (пункт 8 частини першої статті 315 ЦПК України).

Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців (частина друга статті 46 ЦК України).

•Вирішуючи в окремому провадженні справи про встановлення факту смерті особи, зокрема після 24 лютого 2022 року на тимчасово окупованій території України, під час ведення бойових дій, суди мають зважати на виняткове значення цього факту, з огляду на правові наслідки пов'язані із ним, не можуть ігнорувати обставини, в яких опинилися заявники після повномасштабного військового вторгнення держави-агресора на територію України та об'єктивні складнощі, які можуть виникнути у них при наданні доказів на підтвердження відповідного факту.

•Постанова КЦС ВС від 25.10.2023 у справі № 607/1612/23: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114653122>

•За наявності припущень про факт смерті фізичної особи, у тому числі у зв'язку з воєнними діями, без достовірних доказів, які свідчать про цей факт, правильним буде звернення до суду із заявою про оголошення судом особи померлою (частина друга статті 46 ЦК України), а не із заявою про встановлення факту смерті цієї фізичної особи (пункт 8 частини першої статті 315 ЦПК України).

•Постанова КЦС ВС від 13.03.2024 у справі № 204/7924/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823610>

Щодо початку перебігу строку для оголошення фізичної особи померлою

Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців (частина друга статті 46 ЦК України).

- У частині другій статті 46 ЦК України встановлено строк шляхом вказівки на його початок (день закінчення воєнних дій) та тривалість (два роки). Положення другого речення цієї статті містить виняток із загального правила, яким надається право суду залежно від конкретних обставин скоротити цей строк. При цьому суд скорочує тривалість строку, але початок перебігу залишається незмінним – день закінчення воєнних дій. На таке тлумачення вказує словосполучення «цього строку», тобто того самого дворічного строку, початком якого є день закінчення воєнних дій.
- КЦС ВС передав справу на ВП ВС, оскільки вважає наявною виключну проблему застосування частини другої статті 46 ЦК України, що підлягає вирішенню шляхом надання відповіді на таке питання: з якого моменту починається відлік шестимісячного строку, визначеного частиною другою статті 46 ЦК України, для оголошення фізичної особи померлою?
- Велика Палата Верховного Суду врахувала, що правова проблема, що постала у цій справі, є актуальною для українського суспільства на нинішньому етапі його розвитку загалом, є надзвичайно соціально чутливою, а отже й потребує свого нагального вирішення.
- Ухвала КЦС ВС від 10.07.2024 у справі № 755/11021/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120341870>
- Ухвалою ВП ВС від 05.09.2024 у справі № 755/11021/22: <https://reestr.court.gov.ua/Review/121697944>

Верховний
Суд

Дякую за увагу!